

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Місько Володимир Володимирович

УДК 329: 94(477.8)+94(438)“1918/1939”

**ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ ЩОДО ЛІВОРАДИКАЛЬНОГО РУХУ
В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1918–1939 рр.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Зуляк Іван Степанович,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри стародавньої
та середньовічної історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Сухий Олексій Миколайович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри новітньої історії України.

кандидат історичних наук, професор
Кучерепа Микола Михайлович,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри нової та новітньої історії України.

Захист відбудеться 6 грудня 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 24).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий 3 листопада 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. М. Москалюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми визначається необхідністю всебічного й комплексного дослідження політики Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні у міжвоєнний період, осмислення його місця, обґрунтування значення в історії України. Дослідження окресленої проблеми має цінне наукове значення, оскільки дає можливість з'ясувати особливості політики Польщі щодо ліворадикального руху, зважаючи на те, що його діяльність виступала об'єктивною потребою і закономірним виявом тогочасного суспільного життя в Західній Україні.

На сучасному етапі розвитку української історичної науки назріла необхідність об'єктивного вивчення ліворадикального руху в Західній Україні міжвоєнного періоду. Нових оціночних суджень потребують політичні та громадські організації, що перебували під впливом комуністичної ідеології.

Проведення детального історичного аналізу місця та ролі ліворадикальних структур у суспільно-політичних процесах в Західній Україні зумовлюється необхідністю всебічного, комплексного й неупередженого наукового дослідження. Водночас актуальність досліджуваної тематики зростає з огляду на потребу подолання стереотипів та упередженості щодо висвітлення окремих аспектів польсько-українських взаємин у міжвоєнний період.

Наукова історична думка впродовж останнього часу нагромадила значний потенціал для вивчення складних процесів зовнішньополітичного, соціально-економічного та культурного розвитку України і Польщі, становлення українсько-польських взаємин у міжвоєнний період. З огляду на це, задекларована проблема поряд із науковим набуває практичного політичного значення, що сприятиме гармонізації відносин між Україною та Польщею на сучасному етапі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною науково-дослідної тематики кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка й виконана в рамках комплексної програми “Актуальні проблеми історії та економіки України XIX–XXI ст.” (номер державної реєстрації 0111U001325).

Мета дисертаційної роботи – дослідити політику Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні упродовж 1918–1939 рр.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати причини та передумови, що вплинули на формування політики Польщі щодо ліворадикального руху;
- визначити основні засади державної політики Польщі щодо ліворадикального руху;
- розкрити специфіку діяльності польської поліції у реалізації політики польської влади щодо ліворадикального руху в Західній Україні;
- визначити місце і роль пенітенціарної та судової систем у процесі впровадження

державної політики щодо представників і прихильників комуністичної ідеології;

- проаналізувати політичну діяльність ліворадикальних організацій;
- розкрити процес створення та функціонування ліворадикальних структур на захист політичних в'язнів;
- охарактеризувати протидію ліворадикального руху Західної України репресивним методам державної політики міжвоєнної Польщі.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні процеси, скеровані на придушення ліворадикального руху, що відбувалися в Західній Україні у міжвоєнний період.

Предмет дослідження – основні тенденції і особливості політики Польщі щодо ліворадикального руху в досліджуваний період.

Методологічна основа дослідження. Основоположними принципами наукового дослідження є історизм та об'єктивність, що не допускають спотворення досліджуваної проблеми, забезпечують аналіз подій і фактів з позицій об'єктивного пізнання дійсності, незалежно від класових, партійних чи ідеологічних нашарувань, дають змогу адекватно й всебічно відобразити процеси історичної реальності. Теоретичною основою наукового аналізу проблеми є теорія наукового пізнання світу. Наукова праця ґрунтується також на принципах логічності та системності, комплексного використання джерел. Специфіка роботи, мета і завдання зумовили комплексне застосування світоглядних, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів, що проаналізовані, конкретизовані й описані в окремому параграфі дисертації.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період існування Другої Речі Посполитої, відображають процес становлення Польської державності та формування центральних органів влади. Саме ці події, починаючи із 1918 р., стали рушійним чинником формування політики Польщі щодо ліворадикального руху. Обмежується період 1 вересня 1939 р. – початком Другої світової війни й завершенням існування Другої Речі Посполитої. Цілісний хронологічний підхід до аналізу найактивнішого періоду діяльності ліворадикального руху дає змогу простежити не лише особливості його функціонування, організаційні засади, основні тенденції та особливості розвитку, але й дослідити шляхи і засоби реалізації соціалістичних ідей.

Територіальні межі дослідження обмежуються поняттям “Західна Україна” – географічним регіоном, до складу якого у міжвоєнний період входила Східна Галичина, успадкована Польщею від Австро-Угорщини, Західна Волинь і Західне Полісся – від царської Росії. Згідно з адміністративно-територіальним поділом міжвоєнної Польщі, до складу Західної України входили: Львівське, Станіславівське, Тернопільське, Волинське та Поліське воєводства. Терміном “Західна Україна” послуговуємося як умовним, оскільки початково він вживався як публіцистична назва ЗУНР, пізніше поширився на всі українські землі, приєднані до УРСР упродовж 1939 – 1940 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в українській історіографії цілісним дослідженням політики Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні упродовж 1918 – 1939 рр., яке ґрунтується на опрацюванні значного фактичного матеріалу та врахуванні сучасних методологічних підходів, встановленні причинно-наслідкового зв'язку між ставленням польської влади до провідників комуністичної ідеології й репресивними методами щодо ліворадикального руху в Західній Україні міжвоєнного періоду.

Автором на основі опрацьованої української та зарубіжної історіографії, аналізу архівних джерел, тогочасної періодики й видань ліворадикального руху встановлено, що політика Польщі щодо комуністичних організацій в Західній Україні у міжвоєнний період характеризувалася застосуванням державного репресивного апарату.

В науковий обіг уведено архівні документи і матеріали, раніше не публіковані та не залучені до наукових історичних розвідок, які суттєво посилюють окремі задекларовані позиції, зокрема, обсяги фінансового забезпечення політичної діяльності ліворадикального руху в Західній Україні. Нами проведено важливі статистичні підрахунки й узагальнення, що поглиблюють розуміння окремих процесів та явищ в межах теми дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Нагромаджений у дисертаційній роботі фактичний матеріал, теоретичні положення, висновки та узагальнення розширюють і поглиблюють наукові знання про діяльність ліворадикального руху в Західній Україні, його місце й роль у суспільно-політичному житті краю. Матеріали, положення та висновки дисертації можуть бути використані при підготовці загальних праць з історії України, комплексних праць, підручників і навчальних посібників з історії польсько-українських взаємин. Результати дослідження видаються корисними для подальшого поглибленого вивчення політичної історії України, а також сприятимуть подоланню негативних стереотипів щодо ліворадикального руху, успадкованих від історичного минулого.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи оприлюднені на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях: III Міжнародній конференції молодих вчених “Україна-Польща: шлях до європейської співдружності” (Тернопіль, 16–17 травня 2002 р.), Міжнародній науковій конференції “Просвіта” в національно-культурному житті українського народу”, присвяченій 140-річчю з часу заснування (Тернопіль, 8–10 грудня 2008 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, присвяченій 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Дні науки історичного факультету – 2009” (Київ, 23–24 квітня 2009 р.), Міждержавній науковій конференції “Руська спадщина у країнах Східної та Центральної Європи” (Брянськ, 5–8 липня 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми історії і правознавства у працях молодих вчених” (Тернопіль, 23–24 жовтня 2003 р.), I Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих

вчених “Історія світової цивілізації від давнини до сучасності” (Дніпропетровськ, 29–30 квітня 2010 р.), Всеукраїнській науковій конференції “VI Богданівські читання” (Черкаси, 10 грудня 2010 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 10 публікаціях, з них 8 – фахових виданнях, 2 – матеріали конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, символів, скорочень і термінів, вступу, чотирьох розділів, 12 параграфів, висновків, списку використаних джерел (495 позицій), додатків (5 одиниць). Обсяг основного тексту дисертації – 181 сторінка, всього – 251 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв’язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об’єкт та предмет наукового пошуку, методи дослідження, хронологічні рамки, територіальні межі, розкрито наукову новизну одержаних результатів, практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію результатів дослідження та його структуру.

У першому розділі “**Історіографія, джерельна база й теоретико-методологічні засади дослідження**” розкрито процес наукового осмислення окресленої проблеми в українській і зарубіжній історіографії, охарактеризовано архівні матеріали та друковані джерела, описано використані принципи і методи наукового дослідження. Наукову літературу, що стосується задекларованої проблеми, умовно можна поділити на шість груп. До першої групи віднесено видання та публікації міжвоєнного періоду. Це праці польських дослідників Т. і В. Жепецькі, К. Сроковського, Л. Василевського, В. Вітоса, українських – М. Лозинського, П. Карманського та радянських – Х. Раковського і Ю. Братківського. Незважаючи на суб’єктивні та ідеологічні ангажування, міжвоєнні видання значною мірою доповнюють окремі аспекти досліджуваної теми фактологічними матеріалами.

Другу групу становлять наукові публікації радянського періоду, які характеризуються вагомими напрацюваннями дослідників щодо діяльності ліворадикального руху в Західній Україні. Це праці Ю. Сливки, М. Панчука, О. Швидака, І. Васюти, В. Твердохліба, В. Курила, П. Челака, Є. Галушка, І. Шумейка, Ф. Рудича, О. Карпенка, І. Андрухіва, Ю. Гошка, І. Компанійця, М. Кравця, Л. Пилипіва, С. Маківки, В. Нерода, А. Авруса та І. Гаркавенка. У радянській історіографії помітні ідеологічні нашарування, однак вона характеризується широким спектром досліджуваних проблем суспільно-політичного життя Західної України міжвоєнного періоду і становлять вагому основу для ґрунтового аналізу задекларованої проблеми.

До третьої групи належать дослідження польських істориків періоду існування Польської Народної Республіки, які обумовлені інтенсивністю обов’язкової ідеологічної й політичної

індоктринації. Зокрема, це праці Т. Берначека, Т. Данбковського, К. Грюнберга, Ч. Козловського, А. Хойновського, В. Менджецького, Г. Яблонського, Г. Зелінського, А. Чубінського. У них польські науковці підкреслювали значення комуністичного руху і досягнення СРСР, критикували некомуністичні політичні й економічні рухи міжвоєнної Польщі, вказували на вади суспільних та економічних систем буржуазних країн. Незважаючи на те, що згадані історичні напрацювання позначені ідеологічною стереотипністю, проте вони є важливим компонентом вивчення окресленої проблеми.

Четверта група охоплює праці сучасних українських дослідників І. Васюти, Л. Зашкільняка, С. Кульчицького, М. Гетьманчука, Л. Алексівець, М. Кучерепи, І. Соляра, В. Смоля, О. Зайцева, О. Липитчук та І. Лучаківської. Згадані публікації розкривають різні аспекти суспільно-політичного, соціально-економічного життя Західної України впродовж міжвоєнного періоду. Задекларованій проблемі відведено незначну увагу, оскільки названі автори не ставили перед собою завдання дослідити політику Польщі щодо ліворадикального руху. Однак нові наукові підходи в дослідженнях українсько-польських взаємин доповнюють теоретичне підґрунтя нашого наукового доробку.

Сучасна польська історіографія, представлена п'ятою групою, намагається толерантно висвітлити суперечливі проблеми польсько-українських взаємин міжвоєнного періоду. Суспільно-політичні, економічні та культурні процеси в Західній Україні польські науковці розглядають у контексті становлення та утвердження Другої Речі Посполитої. Помітну увагу приділено функціонуванню ліворадикального руху. Історики аналізують його політичну діяльність та окреслюють вплив на суспільно-політичне життя Польщі. Це наукові дослідження А. Айненкеля, Ч. Бжози та А.-Л. Сови, Я. Паєвського, М. Тимовського, Я. Кеневица, Е. Хольцера, А. Дибковської, К. Грюнберга, Є. Серчика, Г. Дильонгової, Є. Топольського, В. Рожковського, В. Слежинського. Водночас у згаданих працях простежується чітка тенденція до визначення комуністичних організацій як негативного, деструктивного явища, однак доволі потужного, такого, що становило реальну загрозу внутрішній та зовнішній безпеці країни. Саме тому жорстка реакція польської влади у формі репресивної політики щодо ліворадикальних структур характеризується ними як адекватна та закономірна.

Шоста група представлена науковими працями закордонних авторів з означеної тематики, серед яких: англійський науковець Н. Дейвіс, російські історики А. Погодіна, С. Кутшеба, С. Шумова та А. Андреева, білоруська дослідниця Т. Лугачова, представник української діаспори П. Мірчук. Науковий доробок закордонних дослідників суттєво розширює дослідницькі орієнтири, сприяє комплексному розумінню інтеграції регіональних суспільно-політичних процесів у загальнодержавні.

Отже, недостатнє вивчення досліджуваної проблематики вимагає її подальшого предметного

аналізу, оскільки зазначена тема у повному обсязі, комплексно й концептуально не розкрита науковцями.

Значна частина використаних джерел зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Центральному державному архіві вищих органів державної влади та управління України, Центральному державному історичному архіві України в місті Львові, Державних архівах Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України нами опрацьовано й використано матеріали таких фондів: 6 “Центральний комітет Комуністичної партії Західної України”, 9 “Центральний комітет Комуністичної партії Галичини”, 37 “Галицький організаційний комітет КП(б)У”, 38 “Галицьке бюро при ЦК КП(б)У”, 233 “Представництво компартії Східної Галичини при виконавчому комітеті Комуністичного інтернаціоналу (ВККІ), представництво компартії Західної України в Польській секції ВККІ, м. Москва (РСФСР)”.

Матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, що стосуються досліджуваної проблеми, представлені у фонді 2 “Рада народних комісарів УРСР (РНК УРСР) м. Харків”, 2680 “Український республіканський комітет профспілки працівників текстильної промисловості Київ”, 3522 “Табір полонених українців з українсько-галицької армії в місті Тухолі (Польща)”, 3523 “Табір інтернованих українців з Української народної республіки в місті Шапіорно (Польща)”.

Важливий конкретно-історичний матеріал використано з фондів Центрального державного історичного архіву України в місті Львові. Зокрема, це фонд 205 “Прокурор апеляційного суду м. Львів”, 344 “Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) м. Львів”, 392 “Українська парламентська репрезентація, м. Варшава”.

У Державному архіві Волинської області матеріали із задекларованої проблематики подано у фондах 1 “Волинська воєводська команда державної поліції місто Луцьк”, 118 “Володимирське повітове управління державної поліції Волинського воєводства”, 47 “Луцька в'язниця Волинського Воєводства”, 281 “Ковельська в'язниця Волинського воєводства”, 191 “Луцький окружний суд”, 410 “Секретаріат Українського депутатського клубу в Луцьку”.

В Державному архіві Івано-Франківської області вагомні матеріали зберігаються у фондах 68 “Станіславівське воєводське Управління державної поліції, м. Станіславів”, 69 “Станіславівське повітове управління державної поліції, м. Станіславів”, 77 “Городенківське повітове управління державної поліції”, 67 “Станіславівська в'язниця”.

У масиві опрацьованих джерел із задекларованої проблематики важливе місце посідають документи, що містяться у фондах Державного архіву Львівської області. Зокрема, це фонди 121 “Львівське воєводське управління державної поліції”, 108 “Львівське повітове управління державної поліції”, 271 “Дирекція поліції у Львові”, 243 “Львівське міське управління державної

поліції”, 110 “Львівське міське управління. Суспільно-політичний відділ. Підвідділ у справах товариств і спілок”, 11 “Львівський окружний суд”, 256 “Матеріали до історії революційного руху трудящих Західної України”, 59 “Об’єднання “Український Червоний хрест” у Львові”, 1 “Львівське воєводське управління”, 139 “Прокурор окружного суду в Львові”

Матеріали, що стосуються досліджуваної теми зберігаються у багатьох фондах Державного архіву Тернопільської області, як-от: 10 “Теребовлянське повітове староство”, 231 “Тернопільське воєводське управління. Відділ громадської безпеки”, 274 “Тернопільська воєводська команда державної поліції”, 278 “Тернопільська повітова команда державної поліції”, 276 “Збаразька повітова команда державної поліції”, 281 “Борщівська повітова команда державної поліції”, 282 “Підгаєцька повітова команда державної поліції Тернопільського воєводства”, 283 “Чортківська повітова команда державної поліції Тернопільського воєводства”, 287 “Прокуратура Тернопільського окружного суду”.

Важливе місце у дослідженні проблеми відіграють опубліковані джерела, серед них: “З історії революційного руху у Львові”, “Проти фашизму та війни. Антифашистський конгрес діячів культури у Львові 1936 р.”, “Історія Львова в документах і матеріалах”, “Революційна боротьба на Тернопільщині”, “Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз’єднання з Радянською Україною”, “За волю народну. Боротьба трудящих Ровенщини за соціальне і національне визволення та возз’єднання з Радянською Україною”, “Коммунистический Интернационал в документах 1919–1932” та інші. Згадані збірники документів та матеріалів опубліковані в радянський період і містять переважно тенденційно підібрані відомості.

Джерельну базу суттєво розширюють документи особистого походження, насамперед спогади і нотатки громадсько-політичних діячів та активних учасників ліворадикального руху Західної України.

Періодичні видання міжвоєнного періоду становлять невід’ємну складову джерельної бази дослідження, серед них: “Воля народа”, “Вперед”, “Zadamy amnestji dla wiezniow politycznych!”, “Діло”, “Свобода”, “Громадський голос”, “Robotnik Śląski”, “Wiadomości Polskie”, “Dziennik Cieszyński”, “Nowoczes”, “Gwiazdka Cieszyńska”.

Отже, у фондах державних архівів, відділах наукових та універсальних бібліотек зберігається достатня кількість матеріалів, що сприяють ґрунтовному вивченню політики польської влади щодо ліворадикального руху в Західній Україні окресленого періоду. Частина документів уперше введено в науковий обіг, інші джерела, що вже стали об’єктом наукових студій, об’єднано, узагальнено і проаналізовано відповідно до предмета дослідження. Комплексне використання джерельної бази зі здобутками української та зарубіжної історіографії дає змогу всебічно дослідити обрану наукову проблему, поглибити розуміння суспільно-політичних процесів у Західній Україні міжвоєнного періоду та сформулювати нові підходи до аналізу діяльності

ліворадикального руху.

У другому розділі **“Основні засади державної політики Польщі щодо ліворадикального руху”** розкрито причини та передумови, що вплинули на формування політики державного примусу польської влади щодо ліворадикального руху.

Польський ліворадикальний рух упродовж 1918–1921 рр., зважаючи на складні соціально-економічні умови повоєнного часу, прагнув здійснити революційні перетворення у Польщі. Його діяльність характеризувалася активною ідеологічною агітацією, побудованою на класовій боротьбі, та постійними намаганнями загострити ситуацію у польському суспільстві.

Польські ліворадикали стали ініціаторами утворення Рад робітничих, селянських та військових делегатів як основи для побудови нового державного устрою – диктатури пролетаріату. Для існування відновленої Другої Речі Посполитої вони становили внутрішню небезпеку, що посилювалася військовим конфліктом із більшовицькою Росією.

У ліворадикальному русі була відсутня домінантна польська національна складова. Пропагуючи альтернативну концепцію суспільного устрою, без створення самостійної Польської держави, провідники комуністичної ідеології отримали статус антидержавних у зорієнтованому на незалежність польському суспільстві. Саме ця дефініція стала основою державної політики Польщі, що передбачала боротьбу усіма можливими засобами із носіями ворожої, деструктивної ідеології.

Діяльність ліворадикального руху в Західній Україні мала чітко виражений антидержавний характер щодо Другої Речі Посполитої. Зростання його популярності у західноукраїнському суспільстві обумовлювалося не тільки складними соціально-економічними обставинами, але й значною мірою польською окупацією регіону.

Ліворадикали позиціонували себе як політичну силу, здатну об'єднати український народ в єдину державу. Власне ця теза якнайвагоміше спричинилася до визначення основ державної політики Польщі стосовно ліворадикального руху Західної України. Існування Галицької соціалістичної радянської республіки та активність комуністичної ідеології у підпіллі, її проникнення в усі сфери суспільно-політичного життя Західної України тільки посилювало репресивну реакцію польської влади.

Більшовицький уряд фінансово підтримував комуністичні структури в Західній Україні безпосередньо через партійні структури чи опосередковано через міжнародні комуністичні організації. Окремі факти вказують на фінансування партійних та громадських організацій Західної України, що симпатизували ліворадикальній ідеології і перебували на радянофільській платформі.

Радянська влада сприяла підготовці диверсійних загонів, постійно скеровуваних на Волинь. Упродовж 1921–1925 рр. тривали регулярні напади на панські й осадницькі маєтки, а то й на

помешкання селян. Неодноразово такі загони вступали у відкриті сутички з поліцією і військом, руйнували телефонні й телеграфні лінії, мости. До середини листопада 1922 р. з радянської України через Збруч до Галичини проникло 8 кінних загонів, у кожному з яких налічувалося від 30 до 50 осіб.

Втручання радянської держави у внутрішні справи Польщі, агресивне просування комуністичної ідеології, чітко визначеної поляками як антидержавної, зумовлювало репресивну реакцію стосовно її провідників.

У третьому розділі **“Реалізація державної політики Польщі щодо ліворадикального руху”** досліджено діяльність місцевої польської поліції, проаналізовано особливості функціонування пенітенціарної і судової систем у боротьбі із ліворадикальним рухом Західної України.

Діяльність місцевої польської поліції в Західній Україні базувалася на широких повноваженнях та значній кількості поліцейного апарату, а система тотального стеження передбачала залучення розгалуженої мережі агентів поліції. Упродовж 1918–1939 рр. поліція становила потужний державний механізм, який відповідав за внутрішню безпеку та сприяв утвердженню польської влади в краї.

Місцева польська поліція в Західній Україні була вагомим державним інструментом у боротьбі з ліворадикальним рухом. Вона підпорядковувалася місцевим державним адміністраціям або безпосередньо воєводам і старостам. Поліцейний апарат складався з трьох відділів: загального, слідчого і політичного. В Західній Україні місцева поліція формувалася із поляків, до найнижчої і середньої ланки могли потрапити представники національних меншин.

Превентивні та репресивні дії у боротьбі з антидержавними елементами, у тому числі ліворадикалами, належали до компетенції місцевої польської поліції. Її діяльність у цьому напрямі передбачала недопущення антидержавних виступів, суспільних заворушень, застосування системи тотального стеження за усіма суспільно-політичними рухами, арешти чільних діячів, ліквідацію організаційних ланок. Місцева поліція володіла конкретними відомостями щодо участі представників ліворадикального руху в різних громадських об'єднаннях, освітніх установах тощо. Так, зі звіту поліції Тернопільського воєводства відомо, що станом на кінець червня 1937 р. майже половину усіх членів читалень, спортивних товариств, кооперативів становили комуністи. Водночас поліція нараховувала у воєводстві 767 членів КПЗУ та її 99 структурних одиниць.

Помітне місце у діяльності місцевої польської поліції займали превентивні заходи, які супроводжувалися обшуками помешкань осіб, запідозрених у комуністичній діяльності, численними арештами представників та прихильників ліворадикальної ідеології, ліквідацією партійних осередків й періодичних видань, що врешті-решт перешкоджало організаційній діяльності ліворадикального руху.

Гучні поліційні акції прогнозовано викликали суспільний резонанс: це було своєрідне застереження пересічним мешканцям краю від участі в ліворадикальному русі. Активність поліції щодо ліворадикальних структур свідчила про їх реальну загрозу державній безпеці Польщі.

Пенітенціарна система забезпечувала реалізацію державної політики Польщі стосовно ліворадикального руху. Розгалужена мережа закладів позбавлення волі з антисанітарними умовами утримання, насильством в'язничних наглядачів, жорстким режимом відображала ставлення польської влади до постійно зростаючої чисельності політв'язнів, серед яких кількісно виділялися представники ліворадикального руху.

Польська влада активно використовувала практику превентивних ув'язнень представників ліворадикального руху, утримування їх упродовж тривалого часу без звинувачувальних вироків. У більшості випадків ув'язнення для них закінчувалося рішенням суду про звільнення за відсутності складу злочину. Однак перебування в камерах спільно із кримінальними злочинцями, побиття під час допитів, розповсюдження різноманітних захворювань у в'язницях мали відлякати західноукраїнську громадськість від активної участі в ліворадикальному русі, а також перешкодити поширенню комуністичної ідеології.

Діяльність ліворадикального руху в Західній Україні потрапляла до категорії переслідуваних польською владою у відповідності до чинного законодавства. Зокрема, § 58-59 передбачали застосування смертної кари до звинувачених. Місцева польська влада в Західній Україні регулярно проводила політичні судові процеси над представниками або прихильниками ліворадикальних організацій, які супроводжувалися намаганням прокуратури довести звинувачення підсудних до злочину головної зради, що передбачав застосування найвищої міри покарання. Вони переважно закінчувалися судовими вирокami із незначними термінами ув'язнення, навіть звільненням підсудних, проте, набуваючи широкого розголосу, мали на меті застерегти громадськість Західної України від участі у ліворадикальному русі.

У четвертому розділі **“Політична діяльність ліворадикального руху в Західній Україні”** проаналізовано діяльність українських ліворадикальних депутатів сейму, захист ліворадикальними структурами політичних в'язнів та політичну реакцію комуністичних організацій на репресії польської влади.

Упродовж 1922–1930 рр. західноукраїнський ліворадикальний рух мав належне представництво у парламенті Польщі. Попри незначний кількісний склад українські депутати провадили активну діяльність, скеровану на захист політичних в'язнів, значну частину яких становили якраз представники зазначеного руху. Депутати брали участь у діяльності спеціальних сеймових комісій, вносили на розгляд парламенту звернення з вимогою амністії політичних в'язнів. Вони виступали проти масових арештів серед населення Західної України, переслідування громадських об'єднань, освітніх установ, закриття періодичних видань, численних судових

процесів. Водночас ліворадикальний депутатський корпус використовував парламентську трибуну для послідовної критики заходів державного примусу з боку польської влади щодо провідників та прихильників комуністичної ідеології в Західній Україні.

Створення та діяльність організацій МОДР в Західній Україні було вираженням реакції ліворадикального руху на політику польських урядів. Зазначені структури виконували функції всебічного захисту політичних в'язнів та їхніх сімей, викривали факти зловживань польської влади на місцях та організовували масові заходи протесту проти них, залишаючись при цьому провідниками комуністичної ідеології.

Організації МОДР в Західній Україні використовували легальні та нелегальні форми діяльності. Польська поліція переслідувала їх упродовж всього періоду функціонування. Незважаючи на це, їхня діяльність відзначалася широкою мережею осередків та структур, які відповідали за різні напрямки роботи.

Важливе значення для політичних в'язнів мали “амнісійні кампанії” 1926 та 1935 років, у ході яких “модрівці” під гаслами боротьби за амністію політв'язнів об'єднали низку громадських організацій та політичних партій, що перебували під впливом ліворадикального руху.

Ліворадикальний рух у Західній Україні протиставляв політиці державного примусу польської влади активну політичну діяльність з використанням легальних та підпільних організацій для проведення масових заходів, кампаній, які супроводжувалися розповсюдженням агітаційних матеріалів. Комуністи акцентували увагу громадськості на важливих проблемах суспільно-політичного життя краю. Це зумовлювало їхню соціальну значущість та популярність. Зокрема, опіка над політв'язнями забезпечувала їм позитивне суспільне сприйняття та кадровий потенціал.

Із середини 1930-х рр. риторика ліворадикального руху в Західній Україні зводилася до закликів боротьби із загрозою фашизму і війни. В такий спосіб комуністи шукали нової ідеї для створення єдиного опозиційного фронту-протиставлення політиці польського уряду, що передбачав залучення широкого спектру політичних та громадських організацій. Водночас цей ідеологічний перехід посилював політичну діяльність ліворадикального руху, скерованого на критику чинної влади, захист політичних в'язнів, жертв репресивних заходів поліції.

Ліворадикальний рух Західної України апелював до міжнародної громадськості, протиставляючи себе чинній польській владі, відображав прагнення українців до захисту осіб, скривджених польською поліцією. Це забезпечувало додаткові фінансові ресурси для здійснення політичної діяльності в краї.

У **Висновках** узагальнено результати дисертації. Ліворадикальний рух у складних післявоєнних соціально-економічних умовах проводив агресивну агітаційну діяльність, скеровану на поширення революційних перетворень у польському суспільстві: ініціював створення Рад

робітничих делегатів, намагався через них сформувати центральні державні органи і в такий спосіб захопити владу та утвердити диктатуру пролетаріату. Активна політична діяльність ліворадикальних структур протиставлялася намаганням польської політичної еліти відновити державність і зводилася до впровадження альтернативної концепції, яка не передбачала самовизначення польського народу. В польському суспільстві сформувалися стереотипи сприйняття комунізму як непольського явища.

Суспільно-політичні умови на початку 1920-х рр. у Західній Україні сприяли широкій суспільній підтримці й популярності ліворадикального руху, що базувалася передусім на вираженні ним національних прагнень українського народу. Розвиток ліворадикального руху в Західній Україні посилював антагонізм польської влади щодо його провідників.

Завдяки потужному фінансовому забезпеченню комуністичні структури розгорнули активну політичну діяльність, що дало змогу поширити вплив на всі сфери суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного життя краю. Цей чинник забезпечив перехід на комуністичні засади і радянофільську платформу низки громадських і політичних організацій, можливості яких було максимально використано для ведення легальної роботи. Значну частину коштів скеровували на друк періодичних видань, брошур, об'їжників, відозв, листівок та інших агітаційних матеріалів.

Діяльність міжнародних комуністичних структур та уряду СРСР, націлена на підтримку ліворадикальних організацій Західної України, значно посилювала їх позиції в регіоні і водночас активізувала заходи державного примусу з боку польської влади. Згідно з вказівкою компартії на початку 1920-х років у різних місцевостях СРСР створено спеціальні відділи у справах Галичини, так звані “Галбюро”, до компетенції яких належало передусім виявлення та підготовка партійних кадрів для роботи в Західній Україні. На їх функціонування радянська влада виділяла значні суми коштів.

Фінансова допомога від міжнародних комуністичних організацій та безпосередньо радянського уряду ліворадикальному рухові була помітною. Встановлено, що рівень фінансового забезпечення комуністичного підпілля виступав запорукою організаційно-структурного розвитку, активної видавничої діяльності та значною мірою зумовлював його вплив на суспільно-політичні процеси в краї.

Для боротьби із ліворадикальним рухом польська влада активно використовувала місцеву поліцію. Окремий структурний відділ становила політична поліція – спеціальна служба, яка провадила постійний аналіз суспільно-політичної ситуації, виявляючи та знешкоджуючи численні диверсійні та антидержавні угруповання. Політична поліція наглядала також за діяльністю легальних проурядових політичних і громадських організацій.

Місцева польська поліція мала у своєму розпорядженні розгалужену мережу конфідентів, які

збирали достовірну інформацію щодо діяльності комуністичного підпілля, його організаційної структури, напрямків роботи, фінансування тощо. До звичної практики польської поліції належало проведення масових арештів та численних обшуків у помешканнях місцевого населення.

Система закладів позбавлення волі Другої Речі Посполитої виступала важливим засобом боротьби польської влади із комуністичним підпіллям. Значну частину осіб, позбавлених волі, становили політичні в'язні, які перебували у слідчому арешті або відбували покарання за причетність до ліворадикального руху.

Характерним явищем у в'язницях, поряд із антисанітарними умовами й поширеністю різноманітних захворювань, було застосування насилля. Складність перебування в закладах позбавлення волі політичних в'язнів посилювалась утримуванням спільно із кримінальними злочинцями, короткотерміновими прогулянками, заборонами читання літератури та іншими обмеженнями, свідомо скерованими на приниження людської гідності. Щороку в'язничний статут обмежував права політичних в'язнів та регламентував жорсткі умови їх утримання.

Польська влада активно практикувала тривале – від тижня до декількох років – слідче ув'язнення осіб, підозрюваних у комуністичній діяльності. В більшості випадків ізоляція антидержавних елементів носила превентивний характер, оскільки значна частина політичних в'язнів не мали безпосереднього відношення до ліворадикальних організацій, однак враховуючи конфіденційні відомості, прихильно ставилася до соціалістичних ідей. Жорсткими заходами місцева польська влада намагалася обмежити суспільну підтримку комуністичної ідеології.

Участь системи польського судочинства в політиці влади щодо ліворадикального руху в Західній Україні зводилася до визначення міри покарання.

Важливе значення у боротьбі із ліворадикальним рухом посідала система невідкладних, так званих “надзвичайних судів”. Судові розгляди відбувалися за спрощеною процедурою та у більшості випадків закінчувалися винесенням вироків про застосування найвищої міри покарання щодо підсудних або визначення їм покарання у вигляді тривалого терміну ув'язнення.

Польська влада часто практикувала проведення масових політичних судових процесів за участю підсудних, звинувачених у комуністичній діяльності, сприяла їх розголосу, намагаючись забезпечити показовість розправи із учасниками антидержавних громадських та політичних організацій і в такий спосіб залякати громадськість краю від участі в ліворадикальному русі.

Активна політична діяльність комуністичного підпілля та організацій, які перебували під їх впливом, у сукупності із суспільною підтримкою й популярністю, спричинилися до появи упродовж 1922–1930 рр. у польському законодавчому органі депутатів-ліворадикалів від Західної України. Наявність у польському парламенті навіть незначного депутатського корпусу посилювало позиції ліворадикального руху в регіоні та сприяло поширенню його впливу на суспільно-політичні процеси.

Матеріальна і моральна підтримка політичних в'язнів, а також їхніх родин сприяла зміцненню соціальної бази, забезпечувала кадровий потенціал комуністичних організацій. Західноукраїнське суспільство позитивно сприймало опіку над політв'язнями, боротьбу за їх права та амністію. Це дозволяло ліворадикалам позиціонувати комуністичний рух як суспільно значущий. Завдяки цьому ліворадикальний рух Західної України забезпечувався додатковим фінансуванням через активний збір коштів за кордоном.

Політична діяльність комуністичних структур в Західній Україні упродовж всього міжвоєнного періоду характеризувалася широким розмахом, містила чітко виражену критику польського уряду та місцевої влади, супроводжувалася організацією масових заходів, демонстрацій, протестів, страйків та розповсюдженням листівок, відозв, брошур. Поєднання підпільної роботи із використанням можливостей низки легальних організацій, проникнення в усі сфери суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя зумовлювали політичну значущість ліворадикального руху в Західній Україні, рефлексії якого відчутні на сучасному етапі розвитку Української та Польської державності.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

I. Статті у фахових виданнях України

1. Місько В. Причини та передумови репресивної політики Польщі щодо ліворадикального руху на території Західної України у міжвоєнний період / В. Місько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – 2010. – Вип. 1. – С. 119–125.

2. Місько В. В. Діяльність українських депутатів польського сейму в захисті політв'язнів (1922–1930 рр.) / В. В. Місько // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – Вип. 3. – С. 79–86.

3. Місько В. В. Становище українських політичних в'язнів у польських в'язницях упродовж 1919–1926 рр. / В. В. Місько // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2010. – № 23 (210). – С. 252–263.

4. Місько В. Створення та діяльність громадських комітетів допомоги політв'язням у Західній Україні упродовж 1922–1926 рр. / В. Місько // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – 2010. – Т. 5. – С. 116–121.

5. Місько В. Діяльність місцевої поліції у здійсненні державної політики Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні (1919–1926 рр.) / В. Місько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – 2010. – Вип. 2. – С. 85–91.

6. Місько В. В. Діяльність міжнародної організації допомоги революціонерам у Західній

Україні (1922–1938 рр.) / В. В. Місько // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – 2010. – Вип. 192. – С. 78–84.

7. Місько В. В. Політика польської влади щодо ліворадикального руху в Західній Україні (на матеріалах газети “Діло” за 1924 р.) / В. В. Місько // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету імені Петра Могили, 2010. – Вип. 134. – Т. 147. Історія. – С. 23–29.

8. Місько В. Судочинство Другої Речі Посполитої у реалізації державної політики щодо ліворадикального руху в Західній Україні / В. Місько // Збірник наукових праць. Серія “Історія та географія” / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – 2011. – Вип. 40. – С. 11–17.

II. Статті у нефармових виданнях

1. Місько В. “Амністійна” кампанія 1926 р. в Західній Україні / В. Місько // Дні науки історичного факультету – 2009: Матеріали II Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23–24 квітня 2009 р.). – Вип. II: у 4-х част. Ч. 1. / Відпов. ред. І. В. Семеніст. – К. : б/в, 2009. – С. 100–102.

2. Місько В. Боротьба польської поліції з першотравневими акціями в Західній Україні (1927–1939 рр.) / В. Місько // Шості Богданівські читання: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Зб. наук. праць / Ред. кол.: В. Масненко, Ю. Присяжнюк, В. Гарнага та ін. – Черкаси, 2011. – С. 220–223.

АНОТАЦІЯ

Місько В. В. Політика Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні (1918–1939 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2011.

В дисертації комплексно і всебічно висвітлено основні аспекти політики Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні. Встановлено причинно-наслідковий зв'язок між специфікою політичної діяльності комуністичних організацій та ставленням польської влади до них.

Досліджено діяльність місцевої польської поліції, проаналізовано особливості функціонування пенітенціарної і судової систем у боротьбі з ліворадикальним рухом Західної України. З'ясовано, що діяльність комуністичних структур виступала об'єктивною потребою і закономірним виявом тогочасного суспільного життя в Західній Україні. Відображено їх активну

протидію політиці державного примусу польської влади завдяки розгалуженій мережі осередків, потужному фінансовому забезпеченню, формам та методам політичної діяльності.

Ключові слова: ліворадикальний рух, Західна Україна, державна політика, польська поліція, пенітенціарна система, польське судочинство, політична діяльність.

АННОТАЦІЯ

Мисько В. В. Политика Польши относительно леворадикального движения в Западной Украине (1918–1939 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2011.

В диссертации комплексно и всесторонне исследована политика Польши относительно леворадикального движения в Западной Украине на протяжении межвоенного периода. Проанализировано причины и предпосылки использования польской властью политики государственного принуждения относительно представителей коммунистических организаций.

Установлено, что активная политическая деятельность леворадикальных структур не совпадала с попытками польской политической элиты восстановить государственность и сводилась к внедрению альтернативной концепции, которая не предвидела самоопределения польского народа. Развитие леворадикального движения в Западной Украине, поддержка международных коммунистических структур и правительства СССР способствовало усилению их позиций в регионе и одновременно усиливало антагонизм польской власти относительно их представителей.

Для борьбы с леворадикальными организациями польские власти активно использовали местную полицию, которая непосредственно подчинялась местной власти, а также вышестоящим полицейским органам. Важное структурное подразделение составляла политическая полиция – специальная служба, которая отслеживала общественно-политическую ситуацию, обнаруживая и обезвреживая численные диверсионные, антигосударственные группировки. Одновременно она следила за деятельностью проправительственных политических и общественных организаций. Местная польская полиция имела в своем распоряжении разветвленную сеть конфидентов, которые собирали достоверную информацию относительно деятельности коммунистического подполья, его организационной структуры, направлений работы, даже финансирования. Привычным явлением в деятельности полиции было проведение массовых арестов, численных обысков в жилищах местного населения.

Пенитенциарная система Польши являлась важным средством борьбы польской власти с леворадикальным движением. Значительную часть составляли политические заключенные,

которые пребывали в следственном аресте или отбывали наказание за принадлежность к коммунистическому подполью.

Участие системы польского судопроизводства при реализации государственной политики относительно леворадикального движения сводилась к определению меры наказания. Польские власти часто практиковали проведение массовых политических судебных разбирательств с участием подсудимых, которых обвиняли в коммунистической деятельности, способствовала их огласке, пытаясь обеспечить показательность расправы с участниками антигосударственных общественных и политических организаций, и таким образом запугать общественность края от участия в леворадикальном движении.

Активная политическая деятельность коммунистического подполья и организаций, которые пребывали под их влиянием в совокупности с общественной поддержкой и популярностью, привели до появления на протяжении 1922–1930 гг. в польском законодательном органе депутатов-леворадикалов от Западной Украины.

Материальная и моральная поддержка политических заключенных, а также их семей способствовала укреплению социальной базы, обеспечивала кадровый потенциал коммунистических организаций. Западноукраинское общество положительно воспринимало опеку над политзаключенными, борьбу за их права та амнистию. Это позволяло леворадикалам позиционировать коммунистическое движение как общественно значимое. Благодаря этому леворадикальное движение Западной Украины осуществляло активный сбор средств за границей и таким образом обеспечивалось дополнительным финансированием.

Установлено, что деятельность коммунистических структур являлась объективной потребностью и закономерным проявлением тогдашней общественной жизни в Западной Украине. Политическая деятельность леворадикальных организаций на протяжении всего межвоенного периода характеризовалась широким размахом, содержала четко выраженную критику польского правительства и местной власти, сопровождалась проведением массовых мероприятий, демонстраций, протестов, стачек и распространением листовок, воззваний, брошюр. Сочетание подпольной работы с использованием возможностей ряда легальных организаций, проникновение в все сферы общественно-политической, социально-экономической и культурной жизни предопределяли политическую значимость леворадикального движения в Западной Украине, рефлексии которого ощутимые на современном этапе развития Украинской и Польской государственности.

Ключевые слова: леворадикальное движение, Западная Украина, государственная политика, польская полиция, пенитенциарная система, польское судопроизводство, политическая деятельность.

SUMMARY

Mis'ko V. V. The policy of Poland on Left radical movement in Western Ukraine (1918–1939 pp.). – On the rights manuscript.

A thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Historical Sciences in Speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, 2011.

The thesis thoroughly elucidates main aspects of Poland's policy on Left radical movement in Western Ukraine. There has been determined relationship of cause and effect between the specificity of political activities of Communist organizations and the attitude of Polish authority towards them.

There has been investigated the activity of Polish local police, analysed the peculiar features of functioning of penitentiary and judicial systems in the struggle with Left radical movement of Western Ukraine. In the thesis there has also been ascertained the fact that the activities of Communist structures were an objective need and natural phenomenon of social life in Western Ukraine of that time; revealed their active counteraction against the policy of state compulsion of Polish authorities owing to branched net of their centers, mighty financial supply, forms and methods of political activities.

Key words: Left radical movement, Western Ukraine, state policy, Polish police, penitentiary system, legal proceedings, political activities.

Підписано до друку 03.10.2011 р. Формат 60x90/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 99/69

Віддруковано у видавничому центрі “Вектор”

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2-Б,

Тел. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР №33 від 06 грудня 2007р.

СПД Созанський А. М.